

AZERBAIJAN TÜRKİYE ÇOK TARAFLI İLİŞKİLERİNE YÖN VEREN
DİNAMİKLER: TDT- TÜRKSOY-TÜRKPATHE DYNAMICS SHAPING AZERBAIJAN-TURKIYE MULTILATERAL
RELATIONS: OTS, TURKSOY, TURKPA

Oğuz Kağan BAYRAKDAR*-Burcu TEMÜR**

Öz

Article Info

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan ülkeler, ulus kimliklerini inşa edebilmek ve uluslararası sisteme entegre olabilmek adına çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu hususta diğer devlet ve kuruluşlarla iş birliği yapma yoluna gitmiş ve siyasi yapılanmalarda varlık göstermeye çalışmışlardır. Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan gibi bağımsızlığını yeni elde eden Türk Cumhuriyetleri kültür, tarih, din, etnik köken gibi ortak değerlerin de etkisiyle Türkiye öncülüğünde iş birliği sürecine başlamışlardır. Bu durum da çalışmanın konusu olan teşkilatların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma Azerbaycan ve Türkiye cumhuriyetleri arasındaki çok taraflı ilişkilere, bu ilişkileri tesis eden dinamiklere odaklanmıştır. Araştırmanın amacı iki ülkenin çok taraflı ilişkilerine katkı sağlayan teşkilatların ortaya konulması, bu teşkilatların ne ölçüde etkili olduğunun araştırılmasıdır. Devam eden bölümde iki ülke ilişkilerinin kısa analizi yapılmış ve Türk Devletler Teşkilatı (TDT), Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPA), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) gibi çeşitli oluşumların Azerbaycan-Türkiye çok taraflı ilişkilerine etkisi tartışılmıştır. Herhangi bir tehdide karşı ülkeleri güven içinde tutan bu tür oluşumlar hem ülkesel hem de bölgesel güvenlik açısından önem addetmektedir. Çalışmada yine bu teşkilatlara üye olan ülkeler, bu ülkelerin ortak beklentileri, bölgesel sorunların alınan kararlara etkisi tartışılmış; bu bilgiler Azerbaycan-Türkiye çok taraflı ilişkiler konteksinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: TDT, TÜRKPA, TÜRKSOY, Azerbaycan, Türkiye, Çok Taraflı İlişkiler

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi:31/07/2024

Kabul Tarihi: 30/10/2024

Atıf

Bayrakdar, O. K., & Temür, B. (2024). Azerbaycan Türkiye çok taraflı ilişkilerine yön veren dinamikler: TDT-TÜRKSOY-TÜRKPA. *Anasay* 30, 1-26.

*Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara/Türkiye, oguzkaganbayrakdar@outlook.com, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-7292-370X>

** Doktora Öğrencisi, Khazar Üniversitesi, Doğa Bilimleri, Sanat ve Teknoloji Yüksek Öğrenim Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bakü/Azerbaycan, burcu.temur@khazar.org, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9149-2236>

Abstract

After the dissolution of the Soviet Union, countries that gained independence made various efforts to build their national identities and integrate into the international system. In this regard, they sought cooperation with other states and organizations and tried to establish a presence in political structures. Newly independent Turkic Republics such as Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan began a process of cooperation under the leadership of Turkey, influenced by shared values such as culture, history, religion, and ethnicity. This situation laid the groundwork for the emergence of the organizations discussed in this study. This study focuses on the multilateral relations between the Republics of Azerbaijan and Turkey and the dynamics that establish these relations. The aim of the research is to identify the organizations that contribute to the multilateral relations of the two countries and to investigate the extent to which these organizations are effective. In the following section, a brief analysis of the relations between the two countries is conducted, and the impact of various formations such as the Organization of Turkic States (OTS), the Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries (TURKPA), and the International Organization of Turkic Culture (TURKSOY) on Azerbaijan-Turkey multilateral relations is discussed. These formations, which keep countries safe against any threat, are important for both national and regional security. The study also discusses the member countries of these organizations, their common expectations, and the impact of regional problems on the decisions made; these aspects are evaluated in the context of Azerbaijan-Turkey multilateral relations.

Keywords: TDT, TURKPA, TURKSOY, Azerbaijan, Turkey, Multilateral Relations

EXTENDED ABSTRACT

This study focuses on the multifaceted relations between the Republics of Azerbaijan and Turkey, examining the dynamics that establish these relations. The aim of the research is to identify the organizations that contribute to the multifaceted relations between the two countries and to investigate the extent of their effectiveness. Sharing numerous commonalities such as culture, history, language, religion, and ethnicity, the two countries strengthen their relations primarily in political, economic, and cultural spheres. The year 1991, when Azerbaijan gained independence, marks the rapid onset of bilateral relations. Since then, fluctuations in the dimensions of multifaceted relations have been observed within the framework of the administrations' attitudes.

Both Azerbaijan and Turkey quickly recognized each other, and this political recognition was followed by agreements in other fields. Leaders who have served as presidents of Azerbaijan, such as A. Muttalibov, E. Elchibey, H. Aliyev, and I. Aliyev, have shaped Azerbaijan's foreign policy and determined their stance towards Turkey. The research reveals that the initial phase of bilateral relations coincides with the era of A. Muttalibov, with a positive policy towards Turkey being adopted during E. Elchibey's period. During Heydar Aliyev's era, a balance policy was pursued between the two countries, with Russia's stance towards Turkey influencing the administration's attitude. Although Heydar Aliyev emphasized the importance of social integration with his slogan "One nation, two states," he also underscored Azerbaijan's independence in inter-state relations. The current period under I. Aliyev, still ongoing, is recorded as a time when multifaceted relations have gained momentum and developed more than ever. The

Research Article

Received: 31/07/2024

Accepted: 30/10/2024

Cite this article as:

Bayrakdar, O. K., & Temür, B. (2024). The dynamics shaping Azerbaijan-Turkiye multilateral relations: OTS, TURKSOY, TURKPA. *Anasay*, 30, 1-26.

seeds sown during Muttalibov's era, which began to sprout during Elchibey's period and strengthened their roots during H. Aliyev's time, have reached their peak under I. Aliyev.

The needs, cultural ties, desires, and expectations of societies play a role in the positive course of relations. The societies of the two historically interconnected countries have known how to be united and respond together in many events. The Second Karabakh War and the February 2023 earthquake in Turkey are examples where we can observe the reactions of people and governments in extraordinary situations. These responses are key areas where the relations between the two countries can be best assessed. Quickly reacting or finding solutions in the face of adversities can provide insights into the emotional, political, and economic dimensions of relations. In the aforementioned events, while Turkey and Azerbaijan stood by each other, support continued rapidly among the public. Turkey played a significant role in the victorious conclusion of the Second Karabakh War, providing crucial military support and undertaking special duties in the reconstruction of the region thereafter. Similarly, following the earthquake in Turkey, rescue teams were quickly sent from Azerbaijan, and various aid was collected and delivered to the region by the public and official institutions. These examples are noteworthy for understanding the current state of multifaceted relations.

Multifaceted relations are conducted not only by governments but also through various institutions and organizations. After the dissolution of the Soviet Union, newly independent countries engaged in various initiatives to build their national identities and integrate into the international system. In this regard, they sought cooperation with other states and organizations and tried to be present in political formations. Independent Turkic Republics like Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkmenistan have started a process of cooperation under Turkey's leadership, influenced by common values such as culture, history, religion, and ethnicity. The organizations that Azerbaijan and Turkey are members of help the countries to get to know each other closely, establish and strengthen relations, gain momentum, deepen ties, and resolve regional issues. These political formations, which aid the development of relations on international platforms, also contribute to social integration. They have been seen to organize various activities to bring together people who have been separated from each other and their roots under a common consciousness.

The main organization addressed in this study, in which both countries participate, is the Organization of Turkic States (OTS). Established in 1992, this organization aims to enhance relations with member states and strengthen cooperation in many areas such as economy, politics, culture, and education, within the framework of mutual respect, positively influencing the relations between Azerbaijan and Turkey. Additionally, other organizations with which OTS cooperates, such as the Parliamentary Assembly of Turkic-Speaking Countries (TURKPA), the International Organization of Turkic Culture (TURKSOY), the International Turkic Academy (ITA), the Turkic Business Council, and the Turkic Universities Union, are also subjects of this study, examining their positions in the relations between the two countries.

The organizations mentioned and analyzed in this study have been found to impact Azerbaijan-Turkey multifaceted relations in various areas such as economy, politics, culture, and technology. These formations serve as bridges for unity among Turkic countries. They play a crucial role in helping people whose identities were manipulated under Russian influence to reclaim their identities and develop a consciousness of Turkic identity. These formations organize various activities or participate in the practices of countries. Examples of this include the OTS meeting annually in one of the member states, TURKSOY organizing activities to promote Turkic culture in member states and many parts of the world, TURKSOY's designation of "Turkic World Culture Capital," and TURKPA's parliamentary diplomacy activities encompassing the Turkic world, all strengthening relations.

In this research, specifically OTS, TURKSOY, and TURKPA have been examined, and it has been concluded that Azerbaijan-Turkey multifaceted relations have strengthened through

these organizations. From the beginning of relations to the present, regulations in common interests and cooperation areas have continued to increase, with the idea of creating various projects in many areas, from education to economy, transportation to tourism, politics to security, being proposed.

Giriş

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak görülen devletler birbirleriyle çeşitli konularda iş birliği yapmakta ve ilişkilerini geliştirmektedirler. İş birliği kısaca ortak problemleri çözmek ve ortak kazançlar elde etmek için kullanılan bir stratejidir (Kinne, 2013, s. 767). Bu kapsamda ortak kazanç ve çıkarlar devletleri bir araya getiren temel faktörler arasında gösterilebilir. İş birliği kurma arzusunun yanı sıra, uluslararası ilişkilerde devletlerin birbirleri ile yakınlaşıp ittifak kurma nedenlerinden bir diğeri ortak tehdit algısıdır. Bu gibi durumlarda ülkeler sağlayacakları faydayı maksimize edebilmek ve farklı alanlara da yayabilmek adına diğer devletlerle çok yönlü ilişkiler geliştirme eğiliminde olurlar. Çok taraflı ilişki iki devlet arasında birden fazla ilişkinin eşzamanlı varlığı” olarak tanımlamaktadırlar. (Mon vd. 2019, s. 3). Bu bağlamda, devletler uluslararası arenada yalnız başına hareket etmek yerine diğer devletlerle çok taraflı ittifaklar kurarak kazançlarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Kurdukları ilişkileri sadece devletler düzeyinde değil uluslararası örgütler düzeyinde de inşa ederek seslerini uluslararası sistemde duyurma yoluna gitmektedirler. Bu istikamette, diğer ülkeler gibi Azerbaycan da Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra uluslararası platformda varlık gösterme çabası içine girmiş, uluslararası kurum-kuruluşlar ve devletlerle çok yönlü ilişkileri geliştirme çabasında olmuştur. Bu devletlerin başında kuşkusuz kültürel ve tarihsel bağları bulunan Türkiye gelmektedir. Azerbaycan’ın Türkiye ile kurmuş olduğu ilişkiler, diğer devletlere nazaran sahip olduğu ortak paydalar dolayısıyla daha özel olmuştur. Bağımsızlık sonrasında diplomatik, politik ekonomik, eğitim gibi birçok alanda anlaşma yapılmış ve ilişkiler her geçen gün daha da güçlenmiştir. Bu çalışmada Azerbaycan-Türkiye çok taraflı ilişkilerine yön veren hususlar araştırılacaktır. İki ülkenin ilişkilerinde ortak paydalara dikkat çekilecek ve tarafların üye olduğu kurum-kuruluşların ilişkilere tesiri değerlendirilecektir.

1. İKİ TARAFLI İLİŞKİLERİN GENEL ÇERÇEVESİ

1918-1920 yılları arasında kısa bir bağımsızlık deneyimi yaşayan Azerbaycan, 1990’lı yılların başına kadar Sovyetler Birliği’nin bir üyesi olarak varlık göstermiş ve birlikten ayrıldıktan sonra ilk defa Türkiye tarafından bağımsız bir devlet olarak 9 Kasım 1991 tarihinde tanınmıştır. Ocak 1992’de iki ülke arasında diplomatik ilişkiler başlamış, aynı yıl Azerbaycan Türkiye’de büyükelçilik açmıştır. Türkiye ile Azerbaycan’ın paylaştığı ortak tarihi, dini, kültürel değerler iki ülkenin birbirine daha çok yakınlaşmasını sağlarken ayrıca iki ülke arasında ekonomik, siyasi, enerji ve güvenlik gibi birçok alanda iş birliği yapılmasına yol açmıştır.

Ayaz Muttalibov, bağımsız Azerbaycan’ın ilk siyasi lideri olarak iktidara gelmiştir. Bu dönemde kurumsal anlamda ilişkilerin oluşmaya başladığı görülmektedir. Bağlamda 23-27 Ocak 1992 tarihinde Ayaz Muttalibov’un Türkiye ziyareti sırasında Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında gerçekleşen Dostluk, İş birliği ve İyi Komşuluk Anlaşması’nın

¹(Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması, 1993, s. 240) imzalanması ilişkilerin şekillenmesinde atılan ilk adımlardan biri olarak gösterilebilir.

¹ 24 Ocak 1992 tarihinde imzalanmıştır.

Ayaz Muttalibov'dan sonra iktidara gelen Ebulfaz Elçibey'in Türkiye'ye yönelik pozitif tutumu Türkiye Azerbaycan ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmıştır. 2 Kasım 1992 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında "İş birliği ve Dayanışma Anlaşması" Ankara'da imzalanmış ve bu anlaşma, iki devlet arasında var olan çok taraflı ilişkilerin hukuksal çerçevesini güçlendirecek nitelik taşımıştır (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1992a, s. 1). Adı geçen anlaşma, iki ülke arasındaki ilişkilerin temel dayanağını teşkil etmektedir.

1993'te Haydar Aliyev'in iktidara gelmesiyle Azerbaycan-Türkiye ilişkileri farklı bir tutum sergilemiştir. Yönetim konusunda oldukça deneyimli olan Haydar Aliyev, Elçibey'in Türkiye'ye yakın dış politikasının aksine denge politikası izlemeye başlamıştır. Yönetiminin ilk evresindeki bu politik tutumu, Türkiye ile ilişkilerde olumsuz bir havanın oluşmasına neden olmuştur. Aliyev'in, Azerbaycan'daki Türkiye destekçilerine baskı uygulaması, Türk yatırımcılarına çeşitli engeller çıkarılması bu duruma örnek olarak verilebilir (Yılmaz & Sayın, 2013, s. 34). Fakat Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, zaman içerisinde ivme kazanmış ve olumlu yönde gelişim sergilemiştir. 8-11 Şubat 1994 tarihlerinde H. Aliyev'in Türkiye'ye yaptığı ilk resmi ziyaret ikili ilişkilerin artmasına katkı sağlamıştır ("Azerbaycan-Türkiye ilişkileri", t.y.). Bu bağlamda "Asrın Anlaşması", Türkiye için önem arz etmektedir. Söz konusu anlaşma Türkiye için hem siyasi hem ekonomik yönden elzem olan Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum projelerinin doğmasına imkân sağlamıştır.

2003 yılında iktidara gelen İlham Aliyev, Haydar Aliyev'in inşa etmiş olduğu politikayı korumuş ve Türkiye ile mevcut olan münasebetlerin geliştirilmesi hususunda çaba sarf etmiştir. İ. Aliyev döneminde hayata geçirilen enerji alanındaki projeler iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmiştir. Bu projeler aracılığı ile Türkiye'nin bölgedeki konumu güçlenmiştir.

Ekonomik ilişkilerin temelini 2 Kasım 1992'de imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında Ticari ve Ekonomik İş birliği Anlaşması" oluşturmaktadır (Mikail, 2011, s. 1072). Bu anlaşma kapsamında taraflar karşılıklı ticari ilişkilerinde birbirlerine en çok kayırlan ülke prensibi uygulamasına ilişkin hüküm çerçevesinde, üçüncü ülkelere sağladıklarından daha az elverişli olmayan koşulları birbirlerine sağlamayı taahhüt etmişlerdir (Türkiye-Azerbaycan Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu, 2007). Bu çerçevede, taraflar ulusal mevzuatları, ticari ilişkileri, ekonomik iş birliğini geliştirmeye ve çeşitlendirmeye yönelik tedbirler alacaklardır (Aslanlı, 2018, s. 17).

İkili ilişkiler askeri eğitim alanında da gelişim göstermiştir. İki devlet arasında askeri boyutta iş birliğinin gündeme alınması ilk defa Ayaz Muttalibov'un 25 Ocak 1992'de basın toplantısındaki açıklamasıyla dile getirilmiştir (Aslanlı, 2011). 11 Ağustos 1992 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Askeri Eğitim İş birliği Anlaşması" tesis edilmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1992b, s. 1). Anlaşmayla birlikte Türk Silahlı Kuvvetleri, Azerbaycan ordusunun kurulması ve eğitilmesi hususunda yetkiye sahip olmuştur (Aydın, 2018, s. 44). Azerbaycan'ın güvenliği yalnızca onun iç meselesi olmamakta, olası bir tehdit bölgeyi de etkilemektedir. Azerbaycan Türkiye arasında askeri anlamda ilişkilerin başlamasında Karabağ meselesinin rolünün büyük olduğu söylenebilir. NATO üyesi olan Türkiye, Karabağ konusunda doğrudan bir müdahalede bulunmamış olmakla birlikte Azerbaycan ordusunun eğitimi konusunda önemli bir destek sağlanmıştır (Özsoy, 2023a, s. 593-594). Bu kapsamda Birinci Karabağ Savaşı'nda olduğu gibi Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri desteği İkinci Karabağ Savaşı'nda da artarak sürmüştür.

Denilebilir ki, politik ilişkiler ile ekonomik ilişkiler, "Bir Millet, İki Devlet" söylemi üzerine kurulan dostluk, zamanla stratejik ortaklığın gelişmesini sağlamış ve günümüzde müttefiklik seviyesine kadar taşınmıştır. İki devlet arasındaki iş birliğinin daha da derinleşmesinin önünü açan en önemli anlaşmalardan biri 16 Ağustos 2010'da "Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması"nın imzalanması olmuştur. Türkiye ve Azerbaycan'ın inşa ettiği çok yönlü ilişkilerin

stratejik boyutuna vurgu yapan bu anlaşma iki ülke arasındaki siyasi, güvenlik ve askeri konulardan ekonomi ve insani konulara kadar birçok iş birliği alanını içermektedir.

Bunun yanında ilişkiler, bölgedeki sorunlara uluslararası aktörlerin dahil olmasıyla şekillenmiştir. Özellikle Dağlık Karabağ sorunu sadece taraf ülkelerin değil uluslararası örgütlerin de gündeminde yer almıştır. 1992 yılında Avrupa Güvenlik İş birliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Konferansı'nın Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki problemin çözümüne yönelik toplanması ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Ermenistan tarafından işgal edilen Azerbaycan'a ait olan toprakların Azerbaycan'a iadesiyle ilgili karar alınması (Paşa, 2021, s. 194-195), uluslararası aktörlerin bölgedeki sorunlara müdahil olduğunu göstermektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlığından bu yana güncelliğini koruyan Dağlık Karabağ sorunu, sadece Azerbaycan'ın dış politikasına şekil veren bir dinamik değil, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin de geleceğini belirleme noktasında önemli bir etkiye sahip olagelmıştır. 44 gün süren 2. Karabağ Savaşı'nda da Türkiye Azerbaycan arasındaki iş birliği, ikili ilişkilerde geline noktanın önemini göstermektedir. Yıllarca Ermenistan işgali altında bulunan Azerbaycan topraklarının işgalden kurtarılması noktasında Türkiye'nin vermiş olduğu destek göz ardı edilemez. Bu hususta, 2010'da imzalanan Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması çerçevesinde Türkiye Azerbaycan arasında askeri kapsamda sıkı iş birliği çerçevesi çizilmiştir. İkinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin askeri iş birliği süreci bu anlaşmaya istinaden yürütülmüştür. Bu kapsamda Azerbaycan'ın Türkiye'den insansız hava aracı Bayraktar TB2'yi ve ayrıca Türk TRG-300 roketlerini edinmesi savaşın akıbeti konusunda önemli bir gelişme sağlamıştır (Gök, 2022, s. 131). Ayrıca Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in TRT Haber'e verdiği mülakatta "Türkiye'nin üst düzey SİHA'ları sayesinde can kayıpları azaldı. Bu SİHA'lar Türkiye'nin potansiyelini gösteriyor. Bu silahların Azerbaycan ordusunda olması bizi güçlendiriyor" (Abay, 2020) şeklindeki açıklaması ile Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın "Türkiye, kadim dostluk bağları ve kardeşlik ilişkilerinin bulunduğu Azerbaycan'ın halkına, hukukuna, topraklarına yönelik her türlü saldırının karşısında yer almakta asla tereddüt göstermeyecektir" (Kaplan vd., 2020) şeklindeki açıklamaları Türkiye'nin her koşulda Azerbaycan'ın yanında olacağını vurgulaması, iki devletin arasındaki ilişkinin eylem boyutunun yanında söylem boyutunu da vurgulaması açısından önem arz etmektedir.

Son olarak iki devlet arasında İkinci Karabağ savaşından sonra imzalanan belge, ilişkilerin akıbeti hususunda ipuçları vermektedir. Azerbaycan ile Türkiye arasında 15 Haziran 2021'de Şuşa'da imzalanan "Müttefiklik Hakkında Şuşa Beyannamesi" güvenlik, askeri, ekonomik, enerji ve taşımacılık konularında gelecekteki iş birliğinin temel hatlarını belirlemektedir (Veliev, 2022). Bu beynamede yalnızca ikili iş birliğinin değil çok taraflı iş birliğinin de gelişmesi yönünde görüşülmüş, ekonomi-ticaret konuları yeniden ele alınmış ve karşılıklı yarar çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi hususunda mutabık olunmuştur. Bölgenin güvenliğine ve istikrarına, silahlı kuvvetlerin yapılandırılması, Zengezur koridorunun açılması konularına değinilmiştir. Bu beyanname ile ilişkilere derinlik kazandırılmış ve daha güçlü bir müttefikliğe adım atılmıştır. Böylece ikili ilişkilerin yeni bir boyuta taşındığı söylenebilir. Ayrıca belgede Türk Devletleri Teşkilatı ve onun iş birliği içinde olduğu Türk Akademisi, Türk Kültür ve Mirası Vakfı, TÜRKSOY ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi gibi oluşumlara da değinilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2021). Böylece Şuşa Beyannamesi ile Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) kapsamında da ilişkilerin derinleşip hızlandırılmasına vurgu yapılmıştır.

2.AZERBAJCAN TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE ORTAK PAYDALAR

2.1.Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağıldıktan sonra bağımsızlığını kazanan ülkeler, ulus kimliklerini inşa edebilmek ve uluslararası sisteme entegre olabilmek adına çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu hususta diğer devlet ve kuruluşlarla iş birliği yapma yoluna gitmiş ve siyasi yapılanmalarda varlık göstermeye çalışmışlardır. Azerbaycan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan gibi bağımsızlığını yeni elde eden Türk Cumhuriyetleri

kültür, tarih, din, etnik köken gibi ortak değerlerin de etkisiyle Türkiye öncülüğünde iş birliği sürecine başlamışlardır. İlk adımı “Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirvesi” ile 1992 yılında Ankara’da atan cumhuriyetler, ilişkilerini 1992’den günümüze kadar geliştirerek devam ettirmişlerdir. Zirveler süreci olarak addedebileceğimiz bu dönem 1992 yılından Türk Devletleri Teşkilatı’nın Sekreteryasının kurulduğu 2010 yılına kadar devam eden, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Türkiye devlet başkanlarının katılımıyla gerçekleşen 10 zirveyi içerir (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.). Bu Zirveler aşağıda tablolaştırılmıştır.

Tablo1: Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirveleri (1992-2010)

Zirve Tarihleri	İmzalanan Bildiriler	Katılımcı Ülkeler
1992	-Ankara Bildirisi imzalanmıştır.	Ev sahibi ülke: Türkiye Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan
1994	İstanbul Bildirisi imzalanmıştır	Ev sahibi ülke: Türkiye Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan
1995	Bişkek Bildirisi imzalanmıştır.	Ev sahibi ülke: Kırgızistan Azerbaycan Kazakistan, Özbekistan Türkmenistan Türkiye
1996	-Daimî Sekreteryanın kurulmasına karar verilmiştir. -Taşkent Bildirisi imzalanmıştır.	Ev sahibi ülke: Özbekistan Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan Türkmenistan Türkiye

1998	-Daimî Sekretarya tüzüğünü kabul etmişlerdir. -Astana Bildirisi imzalanmıştır.	Ev sahibi ülke: Kazakistan Azerbaycan Özbekistan Kırgızistan Türkmenistan Türkiye
2000	-Daimi sekretaryanın Türkiye’de kurulması kararı alınmıştır. -Bakü Bildirisi imzalanmıştır.	Ev sahibi ülke: Azerbaycan Kazakistan Özbekistan Kırgızistan Türkmenistan Türkiye
2001	-Aksakallılar ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesinin kurulması Kazakistan tarafından önerilmiştir. -Zirve Daimî Sekretaryasının kurulması ise Kırgızistan tarafından teklif edilmiştir. -2001 İstanbul zirvesi ile “Türkçe Konuşan Ülkeler”, “Türk Dili Konuşan Ülkeler” olarak anılmaya başlanmıştır (Terzioğlu, 2013, s. 48). -İstanbul Bildirisi imzalanmıştır.	Ev sahibi ülke: Türkiye Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan Özbekistan Türkmenistan
2006	-Özbekistan Zirve’ye katılmamıştır. -2001’de Kazakistan tarafından gündeme gelen teklifler tekrar edilmiştir.	Ev sahibi ülke: Türkiye Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan Türkmenistan
2009	-Özbekistan Zirve’ye katılmamıştır. -Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Azerbaycan arasında Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi’nin kurulmasına dair Nahçıvan Anlaşması imza edilmiştir. Türkmenistan anlaşmaya taraf olmamayı tercih etmiştir. Anlaşma 17 Kasım 2010’da yürürlüğe girmiştir.	Ev sahibi ülke: Azerbaycan Türkiye Kazakistan, Kırgızistan Türkmenistan

2010	-Özbekistan Zirve'ye katılmamıştır. -Bu Zirve sonrasında Nahçıvan Anlaşması ile kurulması kararı alınan Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi kurulmuştur. -Konseyin İstanbul'daki sekreteriyasının Genel Sekreteri olarak Büyükelçi Halil Akıncı'nın atanması onaylanmıştır.	Ev sahibi ülke: Türkiye Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan Türkmenistan
------	--	---

Kaynak: Türk Devletleri Teşkilatı. (t.y.). *Zirveler*. <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler>

1992 yılında gerçekleşen zirvede özellikle ekonomi alanında işbirliği hususu ele alınmış, Turgut Özal gümrük mevzuatlarının uyumlaştırılmasıyla serbest ticaret düzeninin oluşturulmasına, ortak yatırım ve kalkınma bankasının kurulmasına, demiryolu, havayolu, karayolu bağlantılarının ve telekomünikasyon imkanlarının geliştirilmesine Türk devletlerinin sahip olduğu doğal kaynakların Türkiye üzerinden Avrupa'ya gönderilmesine ve son olarak ekonomik konularda koordinasyon ve işbirliği olanaklarının geliştirilmesine vurgu yapmıştır (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.). Bunun yanı sıra kurumsallaşma sürecinin 1996 yılında Daimi Sekreteryanın kurulması kararıyla başladığı söylenebilir. 1995'te Türkmenistan'ın, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından onaylanan 50/80 no'lu kararıyla tarafsızlığı tasdiklendiğinden ve Özbekistan'ın Türkiye ile olan gergin siyasi ilişkileri dolayısıyla iki devletin toplantılara ilgileri azalmıştır (Amirbek, Anuarbekuly & Makhanov, 2017, s. 177). Bu sebeplerle Özbekistan ve Türkmenistan'ın zirveye karşı olan tutumlarında değişiklik görülmüştür. 2001 Zirvesine Özbekistan meclis başkanı düzeyinde katılım sağlamış ve Erkin Halilov Özbekistan'ı temsilen zirveye iştirak etmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.).

Zirvelere beş yıl ara verildikten sonra 2006 yılında Antalya zirvesi toplanmıştır. 2006'dan itibaren Özbekistan zirvelere iştirak etmemiş, Türkmenistan ise 2006'da Ankara Büyükelçisi ile katılım sağlarken, 2009'da Cumhurbaşkanı yardımcısı düzeyinde katılım sağlamıştır (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.). Bu dönemlerde Türkmenistan devlet başkanı düzeyinde katılım gerçekleştirilmemiş olsa bile çeşitli diplomatik düzeylerde toplantılara iştirak etmeye devam etmiştir. Zirvelerde alınan kararlar ve imzalanan bildirimlerle mutabık olunan iş birliği alanlarında derinleşmeye gidilmiş ve Türk Devletleri arasındaki bu oluşum gittikçe kurumsal bir yapıya oturtulmaya çalışılmıştır. Türkiye ve SSCB'den bağımsızlığını kazanmış Türk devletleri Nahçıvan Anlaşması'nın imzalandığı 2009 yılına kadar toplam sekiz kez toplanmıştır.

Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan devlet başkanlarının katılımıyla Nahçıvan'da gerçekleşen 9. zirve sonrasında Nahçıvan Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma neticesinde, "Türk Dili Konuşan Ülkeler İş birliği Konseyi" diğer adıyla "Türk Konseyi" kurulmuş, devletler arası ilişkilerde yeni bir boyuta geçilmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2009). Türkmenistan ise tarafsızlık statüsünden dolayı çekimser kalmış, anlaşmaya imza atmamıştır. Nahçıvan Anlaşması'nın Kasım 2010'da yürürlüğe girmesinin ardından, (The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan, 2020, s. 3) devletler arasındaki iş birliğine tam anlamıyla kurumsal bir kimlik kazandırılmış ve örgüt olarak uluslararası sistemde yerini almıştır.

Konseyin kurulmasına dair imzalanan Nahçıvan Anlaşmasınının 2. maddesinde taraflar arasında karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi, bölgede ve dünyada barışın sağlanması, emniyetin güçlendirilmesi, ortak çıkarları ilgilendiren dış politika meselelerinde ortak hareket edilmeye çalışılması, uluslararası terör, insan kaçakçılığı, uyuşturucu ticaretinin önlenmesi gibi konularla mücadelede eşgüdüm içinde olunması hususlarına değinilmiştir (Türk Devletleri Teşkilatı, 2009).

Teşkilatın kurulmasından günümüze kadar ilki 2011'de olmak üzere on zirve, iki olağanüstü zirve ve bir tane gayri resmi zirve düzenlenmiştir.

Tablo 2: Türk Devleti Teşkilatı Zirveleri (2011-2023)

Zirve Tarihleri	Konuşulan Konular	Katılımcı Ülkeler
21 Ekim 2011	<p>- 1. zirve bildirisi kabul edilmiştir.</p> <p>-Bu zirvede Sekreteryanın rolünün önemine vurgu yapılmış (mad.4),</p> <p>- “Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Platformu” kurulması kararlaştırılmıştır (mad. 5).</p> <p>-Ayrıca Türk İş Konseyi’nin kurulması memnuniyetle karşılanmıştır (mad. 11).</p> <p>-Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattının hem enerji güvenliğine hem de bölgedeki ülkelerin sürdürülebilir ekonomik kalkınmasına katkısı olduğunun altı çizilmiştir (mad.16).</p> <p>-Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattının da ekonomik iş birliği ve bölgesel kalkınmaya destek olacağı vurgulanmış (mad.17),</p> <p>-Türk Üniversitelerarası Birliği kurma girişimi takdirle karşılanmış, (mad. 32),</p> <p>- “Türk Bilimsel Araştırma Fonu” kurulması hususunda mutabık olunmuştur (mad. 33).</p>	<p>Düzenlendiği Yer: Almatı, Kazakistan</p> <p>Türkiye</p> <p>Azerbaycan</p> <p>Kırgızistan</p>
23 Ağustos 2012	<p>-2. Zirve Bildirisi kabul edilmiştir.</p> <p>- Türk Kültür Miras Vakfı (mad. 1b) ve Türk Akademisi’nin kurulması (mad. 1c) kararlaştırılmıştır.</p> <p>- Türk Üniversitelerarası Birliği kurma teşebbüsü memnuniyetle karşılanmıştır (mad. 2c).</p>	<p>Düzenlendiği Yer: Bişkek, Kırgızistan,</p> <p>Azerbaycan</p> <p>Kazakistan,</p> <p>Türkiye</p>
16 Ağustos 2013	<p>- 3. zirve bildirisi kabul edilmiştir.</p> <p>-Türk Kültür Mirası Vakfı’nın (mad. 1a) ve Türk Akademisinin kuruluşuna dair anlaşmanın onay süreçlerinin ivedilikle tamamlanmasının önemi vurgulanmıştır. (mad. 3a).</p> <p>-16 Kasım 2012 tarihinde Terminoloji Komitesi’nin ortak bir terminoloji ve alfabe oluşturulması yönünde düzenlemiş olduğu ilk toplantısı memnuniyetle karşılanmıştır (mad. 3b).</p>	<p>Düzenlendiği Yer: Gebele, Azerbaycan,</p> <p>Kazakistan,</p> <p>Türkiye</p> <p>Kırgızistan</p> <p>Türkmenistan²</p>
5 Haziran 2014	<p>-4. Zirve Bildirisi kabul edilmiştir.</p> <p>- Türk Konseyi himayesinde ortak bir Turizm İş Birliği kurulması (mad.5),</p> <p>- “Türk Konseyi-Modern İpek Yolu” isimli ortak tur programı düzenlenmesi (mad. 6),</p>	<p>Düzenlendiği Yer: Bodrum, Türkiye,</p> <p>Azerbaycan</p> <p>Kazakistan,</p>

² Başbakan yardımcısı düzeyinde katılım sağlanmıştır.

	- Ulaştırma Alanında Koordinasyon Konseyi'nin kurulması (mad. 15) konularında mutabık olunmuştur.	Kırgızistan
11 Eylül 2015	-5. Zirve Bildirisi kabul edilmiştir. -Uluslararası Türk Televizyon Kanalı kurulması yönünde tarafların teşvik edilmesi (mad. 2), - “Trans-Hazar Uluslararası Ulaştırma Güzergahı Koordinasyon Komitesi Kurulmasına Dair Anlaşma”nın uygulamaya konulması takdirle karşılanmış (mad. 14), -Türk Akademisi koordinatörlüğünde “Türk Dünyası Ulusal Bilim Akademileri Birliği”nin kuruluşu (mad. 48) ve - “Türk Akademisi Bilim Konseyi”nin kuruluşu memnuniyetle karşılanmıştır (mad. 49).	Düzenlendiği Yer: Astana, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Türkiye, Türkmenistan ³
3 Eylül 2018	- 6. Zirve Bildirisi kabul edilmiştir. -Ayrıca “küresel ekonomik problemlere etkili çözüm yolları arama çalışmalarını güçlendirmek için G-Global ‘Uluslararası bilgi-iletişim Platformu’ nun kullanılması” teşvik edilmiş (mad. 15), -Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması konusunda iş birliğine vurgu yapılmış, Kervansaray Projesi için Türk Konseyi Sekreteriyasının desteği onaylanmış (mad. 30), - “Türk Konseyi ulusal televizyon kanalları temsilcileri Temas Grubunun kurulması” takdirle karşılanmış (mad. 51), - Orhun Öğrenci ve Öğretmen Değişim Programı'nın ilk evresinin hayata geçirilmesinden duyulan memnuniyet dile getirilmiş (mad. 67), -Macaristan, Türk Konseyi'nde gözlemci statüsünü elde etmesinden ötürü tebrik edilmiştir (mad. 88).	Düzenlendiği Yer: Çolpan Ata,Kırgızistan, Azerbaycan Kazakistan Türkiye, Özbekistan Macaristan
15 Ekim 2019	- 7. Zirve Bildirisi kabul edilmiştir. -Türk Akademisine “Kadim Dönemlerden 15. Yüzyıla Kadar Ortak Türk Tarihi” ders kitabına ilaveten “ortak coğrafya ve edebiyat ders kitaplarının” hazırlanması talimatı verilmiş (mad. 76), -Özbekistan Cumhuriyeti'nin Türk Konseyi'ne tam üye olması hususundaki Ortak Bildiri kabul edilmiştir (mad. 98).	Düzenlendiği Yer: Bakü, Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye, Özbekistan, Macaristan, Türkmenistan ⁴ ,

³ Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı düzeyinde katılım göstermiştir.

⁴ Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı düzeyinde katılım göstermiştir.

10 Nisan 2020	<p>-2020 yılında Türk Konseyi olağanüstü zirvesi, İlham Aliyev'in öncülüğünde video konferans yoluyla "COVID-19 Küresel Salgını ile Mücadelede Dayanışma ve İş Birliği" konusu çerçevesinde düzenlenmiş,</p> <p>-Ağırlıklı olarak tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi konusu üzerinde durulmuştur.</p>	<p>Düzenlendiği Yer: Bakü, Azerbaycan,</p> <p>Türkiye Kazakistan, Kırgızistan,</p> <p>Özbekistan, Türkmenistan⁵ Macaristan</p>
12 Kasım 2021	<p>-8. Zirve Bildirisi kabul edilmiştir.</p> <p>- "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi"nin adı "Türk Devletleri Teşkilatı" şeklinde değiştirilmesi kararlaştırılmıştır (mad. 1).</p> <p>-"Nursultan Nazarbayev tarafından başlatılan 'Türk Dünyası 2040 Vizyonu'nu, Türk Devletlerinin ortak çıkarlarının bulunduğu muhtelif alanlarda geleceğe dönük iş birliğine rehberlik edecek stratejik bir belge olarak kabul ettiklerini ve uygulanması için '2022-2026 Türk Devletleri Teşkilatı Stratejik Yol Haritası' hazırlanması talimatı verdiklerini" beyan etmişlerdir (mad. 2).</p> <p>-Türkmenistan'ın gözlemci üye olarak Türk Devletleri Teşkilatı'na katılması dolayısıyla duyulan memnuniyet dile getirilmiş (mad. 3),</p> <p>-Türk Akademisi'nin "Türk Dünyası Tarih ve Coğrafya Atlası"nın oluşturulması yönündeki projesinin tamamlanması takdirle karşılanmıştır (mad. 96).</p>	<p>Düzenlendiği Yer: İstanbul, Türkiye,</p> <p>Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan⁶, Macaristan</p>
11 Kasım 2022	<p>- 9. Zirve Bildirisi imzalanmıştır.</p> <p>-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin TDT'de gözlemci statüsü memnuniyetle karşılanmıştır (mad. 7).</p>	<p>Düzenlendiği Yer: Semerkant, Özbekistan,</p> <p>Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye, Macaristan Türkmenistan⁷</p>

⁵ Cumhurbaşkanlığı düzeyinde katılım göstermiştir

⁶ Cumhurbaşkanlığı düzeyinde katılım göstermiştir.

⁷ Milli Keneşinin Halk Maslahatı düzeyinde katılım göstermiştir.

16 Mart 2023	<p>- “Afet-Acil Durum Yönetimi ve İnsani Yardım” temalı 2. Olağanüstü zirve Azerbaycan’ın girişimleriyle düzenlenmiştir.</p> <p>-Ağırlıklı olarak 6 Şubat 2023’te Türkiye’de meydana gelen deprem üzerinde durulmuştur.</p>	<p>Düzenlendiği Yer: Ankara, Türkiye, Azerbaycan Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye, Macaristan Türkmenistan⁸, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti,</p>
3 Kasım 2023	<p>-10. Zirve Bildirisi imzalanmıştır.</p> <p>-Zirve “Türk Devri” temasıyla bir araya gelmiş ve Astana Senedi kabul edilmiş (mad. 1),</p> <p>-6 Şubat “Afet Mağdurlarını Anma ve Dayanışma Günü” ilan edilmiş (mad. 4),</p> <p>-Türkiye Cumhuriyeti’nin 100. Yıldönümü tüm katılımcı devletler tarafından tebrik edilmiş (mad. 5).</p> <p>-9 Mayıs 2023’te “Türk Devletleri Coğrafya Konseyi’nin” kurulması memnuniyetle karşılanmış (mad. 44),</p> <p>-Üye ülkelerin yetkili birimleri tarafından “TURAN Özel Ekonomik Bölgesi (TURANSEZ)” fikrinin kabul edilmesi takdirle karşılanmış (mad. 50),</p> <p>-Azerbaycan’ın girişimiyle ekonomi alanında akademik entegrasyonu motive etmek niyetiyle “Türk Dünyası Ekonomi Sözlüğü” adımı takdirle karşılanmış (mad. 52),</p> <p>-Kuba’nın Türk Dünyasının tarım başkenti ilan edilmesi hususundaki girişimi takdirle karşılanmış (mad. 83),</p> <p>- “Haydar Aliyev Yılı” dolayısıyla, 25-28 Eylül 2023 tarihleri arası Bakü’de, TDT ile “Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora ile Çalışma Devlet Komitesi tarafından Türk Devletleri Birinci Diaspora Gençlik Forumu: Haydar Aliyev ve Türk Dünyası” konulu faaliyetin organize edilmesi memnuniyetle karşılanmıştır (mad.102).</p>	<p>Düzenlendiği Yer: Astana, Kazakistan, Azerbaycan Kırgızistan, Türkiye, Özbekistan, Macaristan Türkmenistan⁹,</p>

Kaynak: Türk Devletleri Teşkilatı. (t.y.). *Bildiriler/Kurucu Belgeler.*
<https://turkicstates.org/tr/temel-belgeler>

⁸ Halk Maslahatı Başkanı düzeyinde katılım göstermiştir.

⁹ Milli Halk Maslahatı Başkanı düzeyinde katılım göstermiştir.

Dört devletin katılımıyla başlayan zirveler, 2013 yılında Türkmenistan'ın başbakan yardımcısı düzeyinde katılım sağlamasıyla genişlemeye başlamıştır. Türkmenistan, her ne kadar 2019'daki zirveye kadar düzenli katılım göstermemiş olsa da teşkilata karşı ilgisinin olduğu çıkarımı yapılabilir. 2018'den günümüze Özbekistan ve Macaristan'ın teşkilata düzenli katılımları söz konusu olmuştur. 2023 yılında düzenlenen 2. Olağanüstü zirveye Türk dünyasının önemli bir parçası olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin iştirak etmesi ve 2011 yılından günümüze kadar TDT zirvelerine katılımcı ülkelerin sayısının artması TDT'nin daha geniş bir coğrafyayı kapsayacak şekilde genişlemesi anlamına gelmekte ve zirvelerde ele alınan konuların oldukça farklı alanları kapsamaları teşkilatın rolünün derinlik kazandığını vurgulamaktadır. Zirvelerde ele alınan konular birçok yönden entegrasyonun sağlanmasına yönelik çabaları ortaya koymaktadır. Alınan kararlar yalnızca politik olarak devletlerin birbirini desteklemesinin yanı sıra, ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim, ulaşım, basın, turizm gibi çeşitli alanları kapsamaktadır.

Politik, ekonomik ve stratejik önem arz eden meselelerden biri enerji ve demiryolu hatlarıdır. Azerbaycan özelinde bakılacak olunursa 1 ve 6. Zirve sonrası kabul edilen bildiriye konu olan Bakü Tiflis Ceyhan boru hattı sadece Azerbaycan için değil, Türkiye için de politik, ekonomik ve stratejik önem arz etmektedir. Özellikle Azerbaycan'ın sahip olduğu petrolü dünya pazarına ulaştırmasında elzem rol oynayan boru hattı, Türkiye'nin hem stratejik konumunu güçlendirmekte hem de petrol ihtiyacının giderilmesine yardımcı olmaktadır. Akpınar'ın da belirttiği gibi bu boru hattı sadece bir yatırım değil, Türkiye'nin hem hazar havzası hem de Türk dünyası ile bağlarını kuvvetlendirmesi anlamına gelmektedir (2005, s. 244). Bununla birlikte Tarihi İpek Yolu'nun tekrar canlandırılması hususunda gündeme gelen Bakü Tiflis Kars demiryolu bağlantısı da Türkiye'yi Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden Türk dünyasına bağlaması ve geçtiği güzergâhlarda ekonomik, kültürel, siyasi işbirliğinin geliştirilmesine (Özpay, 2018, s. 105) katkı sağlaması bağlamında önemlidir.

Azerbaycan'ın ev sahipliğini yaptığı 3. zirvede katılımcılar "Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayacak Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun ve Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye ile Hazar ve Marmara denizleri üzerinden olan Orta/Doğu-Batı koridorunun" önemini vurgulamışlardır (mad. 5d). Buna ilaveten, yine 6. Zirvede "Trans Hazar Uluslararası Doğu Batı Orta Ulaştırma Koridoru"na vurgu yapılmıştır (mad. 27). 10. zirvede soydaş devletleri birbirine bağlayan ulaşım yollarının altı çizilmiştir. Bu bağlamda, uluslararası platformlarda Azerbaycan ve Türkiye'nin jeopolitik-jeostratejik önemini ortaya koyan bu projeler Türk devletleri tarafından desteklenmektedir. Bu vesileyle sahip oldukları kaynaklar soydaş ülkelerin topraklarından güvenli bir şekilde dünya pazarına ulaştırılmaktadır.

6. zirve toplantısının 64. maddesinde Azerbaycan ile Türkiye arasındaki eğitim alanındaki düzenlemeye değinilmiş ve 2016 ve 2018 yıllarında Türkiye ve Azerbaycan'ın ev sahipliğini yaptığı üye devletlerin ortaokulları ve liseleri arasında öğrenci değişim programı yapılmıştır. Bu değişim programları vesilesiyle hem toplumlar hem de nesiller arası etkileşim sağlanmaktadır.

Azerbaycan-Ermenistan sorunu bütün zirvelerde gündem olmuş ve TDT üyeleri bölgenin istikrarına ve sorunun çözümünün barışçı yollarla yapılması hususuna vurgu yapmışlardır. 8. zirve sonunda yayınlanan bildiride ise Azerbaycan'ın "44 günlük vatan Muharebesi"ndeki zaferi takdirle karşılandığı (mad. 6) ifade edilmektedir. Ayrıca yine 8. zirvede Zengezur Koridoru'nun önemine vurgu yapılmıştır. Bu koridor ile bölgede hem ticari hem lojistik hem de politik olarak çeşitli dönüşümler söz konusu olacaktır. Orta Asya topraklarından Azerbaycan toprağına ulaşan ulaşım koridorlarının bu noktada kesilmesi ve Azerbaycan'ın Nahçıvan ve Türkiye ile bağlantı sorununun önüne geçilmiş olunacak, bu koridor vesilesiyle Azerbaycan ve Türkiye bölgede daha etkin bir konuma gelecektir (Ketenci, 2022). İlişkilerin normalleşmesi sadece Ermenistan ve Azerbaycan için değil aynı zamanda başta Türkiye olmak üzere bölgedeki diğer devletler için de zaruridir. Bölgedeki istikrarsızlık Türkiye'yi ve diğer Türk soylu devletleri yakından ilgilendirmektedir. Ayrıca Azerbaycan-Ermenistan probleminin uluslararası alanda da gündeme getirilmesi hususunda genelde TDT'nin özeldaki Türkiye'nin rolünün büyük olduğu söylenebilir.

2022 yılında gerçekleştirilen Zirve kapsamında Türk Devletleri Teşkilatı Üye ve Gözlemci Ülkelerin Milli Güvenlik Kurulu başkanlarının toplantıları yapılmaya başlanmıştır. İkinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin Azerbaycan'a vermiş olduğu desteğin olumlu bir sonucu olarak görülebilecek bu adımla Türk Devletleri Teşkilatı üyesi ülkeler arasında ortak güvenlik perspektifi geliştirilmesi sağlanabilecektir (Özsoy, 2023b, s. 52).

Zirvelerin başlangıcından bugüne kadar ortak çıkar ve iş birliği alanlarında yapılan düzenlemeler artarak devam etmiş, eğitimden, ekonomiye, ulaşımdan, turizme, siyasetten güvenliğe birçok alanda çeşitli projelerin oluşturulması fikri ortaya konulmuştur. Yıllar içerisinde iş birliği alanlarının çeşitlendirilmesi ve ilişkilerin daha kapsamlı bir statüye getirilmesinin yanı sıra; Macaristan, Özbekistan, Türkmenistan gibi ülkelerin zamanla TDT'nin parçası olmaları TDT'nin başarısı olarak gösterilebilir. Bunların yanı sıra Türkiye'de meydana gelen deprem sonrasında kardeş ülke Azerbaycan'ın hassasiyetinin bir göstergesi olarak önderlik ettiği 2023 olağanüstü zirve göstermiştir ki TDT'nin parçası olan devletlerin arasındaki duygusal, manevi bağlar kurumsal platformları etkilemektedir. TDT'nin her ne kadar ilerlemesi gereken yolu olsa da günümüzde geldiği nokta yadsınmaz.

Ortak paydaları olsa da Türk soylu devletler uzun yıllar dünyanın geri kalanından soyutlanmış bir şekilde varlık göstermiştir. Soydaşlarını tam anlamıyla tanımak ve kendini tanıtmak amacıyla TDT'nin varlığı oldukça önemlidir. Bu bağlamda parçası oldukları TDT, çeşitli kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla sahip oldukları maddi manevi tüm değerleri hem birbirlerine hem de dünyaya tanıtmakta ve Azerbaycan-Türkiye çok taraflı ilişkilerine yön vermektedir.

2.2.TDT'nin İş Birliği İçinde Olduğu Oluşumlar

Türk Konseyi ya da Türk Keneşi çalışmalarını çeşitli örgüt ve oluşumlarla iş birliği içerisinde sürdürmektedir. Merkezi Bakü'de bulunan Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPAA) ve Türk Kültür ve Miras Vakfı, merkezi Ankara'da bulunan Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY), merkezi Astana'da bulunan Uluslararası Türk Akademisi (UTA), Türk İş Konseyi ve Türk Üniversiteler Birliği bu oluşumlardan bazılarıdır. Bu makalede Türkiye-Azerbaycan çok taraflı ilişkileri TÜRKSÖY ve TÜRKPAA çerçevesinde ele alınacaktır.

2.2.1.Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı- TÜRKSÖY

Ortak kültür Türk devletlerinin çok taraflı ilişkilerinin gelişimine katkı sağlayan esas dinamiktir. Bu bağlamda Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin kültür bakanlarının 12 Temmuz 1993'te imzaladığı "TÜRKSÖY'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında Anlaşma" ile TÜRKSÖY Kazakistan-Almatı'da kurulmuştur (Gümüş, 2018, s. 227). Türk dünyasının UNESCO'su olarak bilinen TÜRKSÖY'un adı 17 Ekim 2009'da Bakü'de yapılan 26. Dönem toplantısında *Uluslararası Türk Kültürü ve Teşkilatı* şeklinde değiştirilmiştir (Erkiner & Eray, 2022, s. 236). TÜRKSÖY'un amacı taraflar arasında eğitim, bilim, kültür, sanat konularında iş birliği sağlamak, uluslararası düzeyde Türk Dünyası'nın ortak değerlerini tanıtmak ve yaygınlaştırmanın yanı sıra Türk Devletleri arasında kültürel ilişkileri geliştirmektir. (Türk Devletleri Teşkilatı, 2014a, s. 4). Teşkilatın gözlemci üyeleri; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yanı sıra, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tıva, Hakas Cumhuriyeti ile Moldova'ya bağlı Gagavuzya'dır (TÜRKSÖY, t.y.a).

TÜRKSÖY'u kuran anlaşmanın ikinci maddesine göre "TÜRKSÖY'un faaliyetleri, altı ayda bir alfabetik sıraya göre TÜRKSÖY'un koordinatörü olan Kültür Bakanının başkanlığını deruhte ettiği, Kültür Bakanlığı Konseyi tarafından tespit edilen proje ve programlar uyarınca yürütülür" ve beşinci maddeye göre "TÜRKSÖY'un faaliyetlerine ilişkin kararlar, Kültür Bakanları konseyince oy çokluğuyla alınır". Merkezi Ankara'da olan (Türksöy'un Kuruluşu ve Faaliyet İlkeleri Hakkında, 1994, s. 322-323) TÜRKSÖY ile Türkiye arasında Ev Sahibi Ülke Anlaşması imzalanmıştır. Uluslararası bir örgüt olan TÜRKSÖY, üye ülkelerin kültür

bakanlıklarının yanı sıra üniversiteler, yerel yönetimler ve farklı sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisindedir (Purtaş, 2013).

TÜRKSOY yalnızca adı geçen bu kuruluşlarla iş birliği yapmakla kalmamış, uluslararası örgütlerle de ortaklık süreçlerini başlatmıştır. Bu anlamda TÜRKSOY girişimiyle UNESCO ile resmi ilişkilerin kurulması yönünde talepte bulunulmuş ve nihayetinde anlaşma imzalanmıştır (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, 1996, s. 2). UNESCO ile yapılan iş birliğine paralel olarak TÜRKSOY, İslam Dünyası Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (ISESCO) ile de iş birliği sürecine girmiştir. Bu bağlamda iki örgütün ortaklık süreci ilk olarak 8 Nisan 2011’de imzalanan protokol ile başlamıştır (TURKSOY, 2018).

2.2.1.1. TÜRKSOY’un Etkinlikleri ve Türkiye-Azerbaycan İlişkilerine Etkisi

Ulusların inşa sürecinde öneme sahip olan kültürel değerler, Türk dünyasının inşa sürecini de etkilemektedir. TÜRKSOY’un yoğun uğraşları ile Türk Dünyasına ait kültürel öğeler sadece Türk soylu devletlerle sınırlı kalmamakta, tüm dünyaya ulaşabilmektedir. Bu bağlamda TÜRKSOY, kurulduğu zamandan beri kuruluş amacına uygun olarak Türk soylu devletlerin sahip olduğu kültürel ve sanatsal faaliyetleri geliştirmek, üyeler arasında iş birliğini teşvik etmek, sahip olunan değerleri tüm dünyaya tanıtmak ve nesillere kendi kültürel tarihlerini öğretmek, anımsatmak amacıyla çeşitli konularda çalışmalar yapmış, etkinlikler düzenlemiştir. TÜRKSOY’un girişimleriyle hayata geçirilen etkinlikler Türk devletlerinin tanınmasına ve uluslararası platformlarda seslerinin daha güçlü çıkmasına katkı sağladığı söylenebilir.

Teşkilatın önem verdiği ve kültürel olarak tüm dünyaya tanıtmaya çalıştığı öğelerden biri de Nevruzdur. TÜRKSOY’un yoğun uğraşlarıyla Nevruz sadece Türki devletlerin sınırları içinde kalmamış, BM tarafından da dünya mirası olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda UNESCO tarafından 30 Eylül 2009’da “İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirasının Temsili Listesi”ne dahil edilmiş (United Nations, t.y.) ve 2010 yılında da BM Genel Kurulu tarafından “Uluslararası Nevruz Günü” ilan edilmiştir (UNESCO, t.y.). Nevruz’un uluslararası bir boyut kazanması, etki alanını da genişletmiştir. Türk kökenli toplumların geleneği iken, diğer toplumların da bu gelenekten haberdar olmasına katkı sağlamıştır. TÜRKSOY’un girişimleriyle 8 ülkeden yuzden fazla sanatçının katılımıyla 29 Mart 2009’da UNESCO Genel Merkezinde ve 2011 yılında New York ve Washington D.C. deki BM Genel Kurul salonunda Nevruz kutlamaları yapılmıştır (TURKSOY, t.y.a). Yıllardır kutlanan gelen Nevruz Türkiye-Azerbaycan ilişkilerine de katkı sağlamaktadır. Azerbaycan’da resmi bayram olarak kutlanan, toplumsal alanda birçok karşılığı olan bu bayram, Türkiye’de özellikle doğu bölgelerinde gelenek olarak devam etmektedir. Bununla birlikte resmi olarak bazı kurum ve kuruluşlar tarafından da Nevruz günü kutlama yapılmakta Türk devletlerinden çeşitli misafirlerin katılımıyla ülkeler arası birliğe ve bayramın bölgesel niteliğine atıf yapılmaktadır. Bunun haricinde Nevruz’un siyasi liderlerin mesaj yayınladığı bir bayram olması hasebiyle ikili ilişkilere katkı sağladığı söylenebilir.

Bunların yanında TÜRKSOY her sene Türk Dünyası Kültür Başkenti belirlemektedir. Günümüzde ekonomik, siyasi, kültürel, tarihi ve stratejik önemi olan birçok kent Türk devletlerinin bulunduğu coğrafyada yer almaktadır. Bu kentler, kimliğin ve kültürel birikimin aktarılması noktasında önemli işlevlere sahiptirler (Sipahi & Özsoy, 2018, s. 408). Belirli bir kültürel mirası barındıran geleneksel sanatın yanı sıra modern sanata dair izleri de bünyesinde bulunduran şehirlere belirli şartlar doğrultusunda "Kültür Başkentliği" verilmektedir (Timur, Çevik & Kıyır Kıcı, 2014, s. 59). Kültür başkentleri vesilesiyle şehirler, düzenlenen çeşitli faaliyetlerle dünyaya kapılarını açma ve barındırdığı sanatı, tarihi dünyaya tanıtmaya fırsatı bulmaktadırlar. Ekonomik getirisinin yanında Türk dünyasında başkent olma özelliğine sahip olan şehirler bu yolla kimlik de kazanmaktadırlar. (Akoğlan Kozak, 2016, s. 425).

“Türk Dünyası Kültür Başkenti” 2022 yılında Bursa (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021), 2023 yılında ise Şuşa ilan edilmiştir. TÜRKSOY’un 40. Dönem toplantısının, 2023 Türk Dünyası Kültür Başkenti olan Şuşa’da yapılması TÜRKSOY Daimî Konseyi tarafından kararlaştırılmıştır (TÜRKSOY, 2023a). Bununla birlikte 2023 yılında Şuşa’da yapılan toplantıda Türk Dünyası

Kültür Başkentleri Birliği'nin (TÜRKBİR) kuruluşuna yönelik de mutabakat imzalanmıştır (TÜRKSÖY, 2023b). İki ülkeyi temsilen tarihleri ve kimlikli güçlü iki şehrin kültür başkenti olarak belirlenmesi Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerinin ivme kazanmasına katkı sağladığı gibi, şehirlerin dünyaya tanınımının da yolunu açmaktadır. Karabağ'ın simgesi olan Şuşa, birçok medeniyetin ve imparatorluğun durağı olmuştur. Kent, sahip olduğu kültürel, tarihsel değerler bakımından sadece Azerbaycan'ın değil, tüm Türk dünyasının gözbebeği konumundadır. Şuşa, ülkenin *sanat ve sanatçı fabrikası* olarak bilinmekte ve Azerbaycan'da ilk kez tiyatro, şiir ve konser gibi sanatsal faaliyetlere ev sahipliği yaptığından ötürü "Doğu'nun Konservatuarı, Avrupa'nın İtalya'sı, Azerbaycan müziğinin beşiği" olarak nitelendirilmektedir. (Yılmaz, 2020). Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, şehrin stratejik, politik anlamına ilaveten kültürel, sanatsal yanı da bulunmaktadır. TÜRKSÖY'un başkent seçmesiyle birlikte dünya bu şehrin başka bir yüzüyle tanışma fırsatı elde etmiştir. TÜRKSÖY'un bu uğraşı hem TDT üyesi devletlerin Dağlık Karabağ sorununa dolayısıyla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne karşı tutumlarını göstermek, hem de Dağlık Karabağ sorununun ve Azerbaycan'ın verdiği çabanın dünyanın gündemine gelmesine vesile olmaktadır. Ayrıca 2. Karabağ savaşı sonrası Recep Tayyip Erdoğan ile İlham Aliyev Şuşa şehrinde görüşmüşlerdir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2021). İşgalden arındırılan toprakların Azerbaycan'a ait olduğu ve Türkiye'nin her şartta Azerbaycan ile hareket edeceği algısını yaratmak bakımından Şuşa'da yapılan bu görüşme önem arz etmektedir. Bunlara ilaveten, 15 Kasım 2023 tarihinde Şuşa Kültür Günleri çerçevesinde "Aziz Şehir Şuşa" kitabı Ankara'da Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesinde tanıtılmıştır ("Aziz Şehir Şuşa", 2023). Şuşa ile ilgili kapsamlı bir eserin kardeş ülke Türkiye'de Millet kütüphanesinde tanıtılması Türkiye nezdinde Şuşa'ya verilen değeri anlamlandırmak ve iki ülkenin ilişkilerinin değerlendirmek açısından elzemdir.

Bunlara ilaveten Türk Dünyası sanatsal ve kültürel faaliyetler bakımından da yeni projelere imza atmaktadır. TÜRKSÖY'un çalışmaları sonucu TÜRKSÖY Halk Çalgıları Orkestrası, TÜRKSÖY Gençlik Korosu ve TÜRKSÖY Gençlik Oda Orkestrası hayata geçirilmiştir (TÜRKSÖY, 2019). Bunun yanı sıra koronun yaygın hale getirilmesi ve birikimin bütün dünyayla buluşturulması gayesiyle TÜRKSÖY'un girişimiyle ilk defa 2015'te Ankara'da Azerbaycan ve Türkiye'nin yanı sıra Kazakistan, Kırgızistan ve Tataristan'dan da konservatuar öğrencilerinin katılımıyla oluşturulmuştur (TÜRKSÖY, 2019). Denilebilir ki, geleneğin, göreneğin ve kültürün etkin taşıyıcılarından biri olan müzik vasıtasıyla Türk dünyasına ait beste ve sanatçılar dünyaya tanıtılmakta ve çok taraflı ilişkilere kültür esasında katkı sağlamaktadır.

TÜRKSÖY'un girişimiyle sanat alanında atılan adımların bir diğeri ise Türk Dünyası öğrencileri arasında düzenlenen Tiyatro festivalidir. Bu bağlamda ilki 22-26 Mayıs 2023'te Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te düzenlenen "1. Türk Dünyası Öğrenci Tiyatro Festivali" kapsamında Azerbaycan'dan Leman Salimova "en iyi kadın oyuncu" ödülünü almaya hak kazanmıştır (TÜRKSÖY, 2023c).

Türk dünyasının edebi kültürüne öncülük etmiş, Türk halklarının yaşayışına, düşünce yapısına, gelenek ve göreneklerine eserlerinde yer vermiş aydınların unutulmaması amacıyla TÜRKSÖY tarafından çeşitli anma yılları düzenlenmeye başlanmıştır. İlki 2010'da başlayan etkinlikler Azerbaycan ve Türkiye için önemli isimlerin tekrardan gündeme gelmesine vesile olmuştur. Bu doğrultuda, 2012 Azerbaycanlı Mirza Fatali Ahundzade'ye, 2015 Haldun Taner'e, 2017 Molla Penah Vagif'e, 2018 Gara Garayev'e, 2019 İmadeddin Nesimi ve Aşık Veysel'e, 2022 ise Fikret Amirov ve Süleyman Çelebi'ye ve son olarak 2023 ise Mehmet Akif Ersoy'a ithaf edilmiştir (TÜRKSÖY, t.y.b). Tüm Türk devletlerinin edebi kültürünü birleştirmek, devletler arasında edebiyat, kültür alanında daha da derinleşen iş birliği kurmak amacıyla teşkilat üyesi devletler "Türk Yazarlar Birliği"nin kurulmasını kararlaştırmışlardır. 6 Mart 2023'te gerçekleştirilen toplantıda, TÜRKSÖY bünyesinde "TÜRKSÖY Yazarlar Birliği" kurulmuştur (TÜRKSÖY, 2023d).

Görüldüğü gibi TÜRKSOY sanatın hemen her alanında faaliyet göstermektedir. Kurum, bu etkinliklerle Türk toplumları arasında bağ kurmakta, kültürel değerleri korumakta ve dünyaya tanıtmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin gelişimi için TÜRKSOY'un faaliyetleri yadsınamaz. Ulusal ya da uluslararası boyutta hayata geçirdiği her türlü aktivite iki ülke ilişkilerine ivme kazandırmış, iki ülke halkının daha da yakınlaşmasına neden olmuştur.

2.2.2. Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi- TÜRKPA

Çok taraflı ilişkilerin gelişimine katkı sağlayan bir diğer faktör devletlerin parlamentoları arasında kurulan iş birlikleridir. Çok taraflı ilişkilere farklı bir boyut kazandıran parlamenter diplomasi; ülkeler arası karşılıklı anlayışı arttırmak, hükümetlerin kontrolünü geliştirmede birbirine yardımcı olmak, halkın temsili ve hükümetler arası kurumların demokratik meşruiyetini arttırmak için parlamentolar tarafından üstlenilen tüm uluslararası faaliyetlerdir. (Weisglas & Boer, 2007, s. 93-94) Parlamenter diplomasi ülkeler arası diyalogun güçlendirilmesinde vasıta görevi görmektedir. Bu kıstasta, Türk cumhuriyetleriyle Türkiye'nin parlamentoları arası iş birliğinin kurumsal çerçeveye oturtulması Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi'nin (TÜRKPA) kurulmasıyla mümkün olmuştur. TÜRKPA, parlamenter diplomasi için bir forum oluşturmakta ve Avrasya'daki Türki devletlerin entegrasyonu ve iş birliğinin parlamenter boyutu olarak hizmet etmektedir. (Durdular, 2017, s. 115).

2008'de Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi Parlamento Başkanları Konferansı neticesinde Kırgızistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye arasında TÜRKPA kuruluşuna dair İstanbul Anlaşması'nın imzalanmıştır. (Oğan, 2008). Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Asamblesinin gözlemci üyeleridir (Türkiye Büyük Millet Meclisi, t.y.). Birliğin ilk sinyalleri 2001 yılındaki liderler zirvesinde Nursultan Nazarbayev tarafından verilmiştir. (Türk Devletleri Teşkilatı, t.y.).

29 Eylül 2009 tarihinde Bakü'de yapılan ilk genel kurul toplantısında TÜRKPA'nın iç tüzüğü, sekretarya yönetmeliği oluşturulmuş ve Bakü Beyannamesi kabul edilmiştir (TÜRKPA, t.y.). Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, 11. Genel Kurul toplantısında alınan kararla Türk Devletleri Parlamenter Asamblesi olarak değiştirilmiştir (Aliyev Tayfur, 2022).

14 maddeden oluşan İstanbul Anlaşması'nın birinci maddesine göre taraflar, parlamentolar arası iş birliğini geliştirmek ve güçlendirmek için TÜRKPA'yı danışma organı olarak kurmuşlardır (TÜRKPA, 2008) ve Asamble Konseyi, Genel Kurul, Sekretarya TÜRKPA'nın organlarıdır (Terzioğlu, 2013, s. 69). İstanbul anlaşmasının 3. maddesinde belirtildiği üzere "Asamble, Genel Kurul toplantılarında müzakere ettiği konular hakkında oybirliği esasına göre karar alır" (TÜRKPA, 2008). Anlaşmanın 5, 6 ve 7. maddeleri TÜRKPA'nın organları hakkında düzenlemeyi içermektedir.

29 Eylül 2009'da TÜRKPA'nın ilk Genel Kurul toplantısı düzenlenmiş ve Sekretaryasının Bakü'de olmasına karar verilmiştir (TÜRKPA, t.y.). Bu bağlamda TÜRKPA ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında, sekretarya ile ev sahibi ülkenin ilişkilerinin hukuki çerçevesini oluşturmak amacıyla "Ev Sahibi Ülke" anlaşması imzalanmıştır. 28 Eylül 2021 tarihinde TÜRKPA'nın Genel Sekreterliği'ne getirilen büyükelçi Mehmet Süreyya Er¹⁰ (Türkiye Büyük Millet Meclisi, t.y.) halen görevine devam etmektedir. Durdular'a göre TÜRKPA, sekretarya vasıtasıyla bir dizi uluslararası örgütle iş birliği içindedir. Bu örgütler: AGİT, AGİT Parlamenter Meclisi, Avrupa Parlamentosu, İslam İş birliği Teşkilatı, Bağımsız Devletler Topluluğu Parlamentolar Arası Meclisi, GUAM¹¹, Baltık Meclisi, İskandinav Konseyi, Güneydoğu Avrupa İş birliği Süreci'nin

¹⁰ Özbekistan Büyükelçisi

¹¹ Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü

parlamento boyutudur¹² (2017, s. 130). TÜRKPA dönem başkanlığı 6 Haziran 2024 tarihinde Bakü’de düzenlenen 13. Dönem Genel Kurul Toplantısı’nda Azerbaycan Milli Meclis başkanı Sahiba Gafarova’ya geçmiştir (TÜRKPA, 2024a).

2011 yılında ikinci Genel Kurul toplantısından sonra imzalanan Astana Bildirgesi’nin 5. maddesinde “Parlamentar Asamble; TÜRKSOY, Türk Keneşi (Türk İşbirliği Konseyi), Türk Akademisi ve Aksakallılar Konseyi ile etkin etkileşime katkıda bulunacaktır” denilmiştir (TÜRKPA, 2011). Fakat Terzioğlu’na göre TÜRKPA ve Türk Konseyi arasındaki hukuki münasebet ne İstanbul Anlaşması’nda ne Nahçıvan Anlaşması’nda ne de Ev Sahibi Ülke Anlaşması’nda yer almaktadır (2013, s. 69)

TÜRKPA bünyesinde dört daimî Komisyonu barındırmaktadır. Bunlar; Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu, Eğitim, Kültür, Sosyal ve İnsani Meseleler Komisyonu, Ekonomik İş Birliği Komisyonu ve Çevre, Doğal Kaynaklar ve Sağlığın Korunması Komisyonudur (TÜRKPA, t.y.). Her bir komisyona üye ülkelerden biri başkanlık etmektedir. Bu bağlamda Hukuk İşleri ve Uluslararası İlişkiler Komisyonu’na Türkiye’den Osman Mesten; Eğitim, Kültür, Sosyal ve İnsani Meseleler Komisyonu’na Kırgızistan’dan Aybek Osmonov; Ekonomik İş Birliği Komisyonu’na Kazakistan’dan Anas Bakkojyev ve son olarak Çevre, Doğal Kaynaklar ve Sağlığın Korunması Komisyonu’na Azerbaycan’dan Ehliman Emirasslanov başkanlık etmektedir (TÜRKPA, t.y.).

Çok taraflı ilişkilerin tesis edilmesi ya da var olan bağların güçlendirilmesinde ülkelerin siyasi durumları, savaş, barış, ekonomik kriz ya da 2020’de dünya genelinde etkin olan pandemi gibi olaylar da etkili olmuştur. Nitekim Azerbaycan-Ermenistan arasında devam etmiş ve 44 gün süren 2. Karabağ savaşıyla elde edilen başarı çok taraflı ilişkileri yürüten kurumlarca dile getirilmiştir. Hususi olarak TÜRKPA da Azerbaycan-Ermenistan arasındaki soruna vurgu yapmış ve yapılan Genel Kurul toplantılarında bu konunun altını çizmiştir. Bildirgelerde Azerbaycan’ın toprak bütünlüğüne ilk vurgu üçüncü Genel Kurul toplantısından sonra imzalanan Bışkek Bildirgesi’nde yapılmıştır. Bu bağlamda 7. maddede; Parlamentar Asamble, egemenlik, toprak bütünlüğü ve Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarının dokunulmazlığı temelinde kalıcı istikrar ve bölgesel iş birliğinin önündeki en büyük engellerden biri olan Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun barışçıl çözümünün önemini ifade etmektedir. Azerbaycan’ın Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorununun çözülmesinin, Avrasya bölgesinde barış, istikrar ve refahın sağlanmasında önemli bir ilerleme olacağı inancını yineler denilmiştir (TÜRKPA, 2012). Bundan sonraki bütün deklarasyonlarda Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ sorununa yer verilmiş ve özellikle 2021’den itibaren de bölgenin restore ve rehabilitasyonu konusuna değinilmiştir.

Ayrıca Çolpan Ata Bildirgesi’nde TÜRKPA’nın bölgenin yeniden yapılandırılmasının yanı sıra, Karabağ’da inşa edilen Fuzuli Uluslararası Havalimanı’nın açılışını kutladığını da bildirmişlerdir (TÜRKPA, 2022, s. 2). Bunlara ilaveten Çolpan Ata Bildirgesi’nde Teknofest’e vurgu yapılmış ve TÜRKPA’nın memnuniyeti belirtilmiştir. Bildirinin 56. maddesinde ifade edildiği şekliyle Türkiye’de 2018’den beri başarılı bir şekilde yapılan Teknofest Uzay, Havacılık ve Teknoloji Festivali takdir edilmiş ve bu festivalin Türkiye haricinde ilk defa 26-29 Mayıs 2022 tarihlerinde Azerbaycan, Bakü’de düzenlenmesi memnuniyetle karşılanmıştır (TÜRKPA, 2022, s. 9).

Demokrasinin gelişmesinin önemli unsurlarından biri olan seçimlerin, bağımsız kurum ve kuruluşlar ya da sivil toplum tarafından denetleniyor olması seçimlerin daha adil, şeffaf ve başarılı olması açısından elzem olduğu söylenebilir. Durdular, TÜRKPA’nın önemli fonksiyonlarından

¹² Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) parlamenter boyutu üye ülkelerin 1997’den itibaren meclis başkanlarının düzenli bir şekilde toplanmasıyla başlamıştır ve kurumsallaştırma çabaları sonucunda 2013’de GDAÜ Parlamentar Asamblesi oluşturulmuştur.

biri olan seçim gözlemlerinin üye devletlerin demokratik sistemlerinin iş birliği ve etkileşimi vasıtasıyla somut bir anlam oluşturduğunu ifade etmektedir (2017, s. 127),

Azerbaycan ve Türkiye özelinde bakılacak olursa son olarak 28 Mayıs 2023 Türkiye’de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimi ve 7 Şubat 2024’te Azerbaycan’da yapılan parlamento seçimlerinde TÜRKPA heyeti aktif olarak seçim çalışmalarında bulunmuştur. Bu bağlamda TÜRKPA Seçim Gözlem Misyonu son olarak 28 Mayıs 2023’te yapılan Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanlığı seçimlerinde görev almıştır. TÜRKPA Seçim Gözlem Misyonu’nun başkanlığı “Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi Sağlık Komitesi ve TÜRKPA Çevre, Doğal Kaynaklar ve Sağlıkın Korunması Komisyonu Başkanı Ehliman Emiraslanov” tarafından yürütülmüştür (TÜRKPA, 2023). Ayrıca Azerbaycan’da son olarak 7 Şubat 2024’te yapılan parlamento seçimlerinde Kırgızistan, Kazakistan ve Türkiye parlamentolarının üyeleri ile TÜRKPA sekreterliğinin temsilcileri dahil olmuş ve heyetin gözlemlenen oy verme merkezlerinde oy verme prosedürlerine ve gizliliğine uyulduğunu ve oy verme sürecinin şeffaf olduğunu belirtmiş ve genel oy verme sürecinin olumlu olduğunu vurgulamıştır (TÜRKPA. (2024b, s. 3).

Özetle Parlamenter diplomasi için önemli bir örnek teşkil eden TÜRKPA, üye devletler arasında sadece devletler düzeyinde diplomatik ilişkilerin kurulmasının yanı sıra, üyelerin parlamentoları vasıtasıyla da diplomasiinin yürütülmesine vesile olmaktadır. Kurumsal çerçeveye oturtulmuş, her geçen gün yapısının daha da güçlenmesi için çalışılan TÜRKPA sayesinde üye devletlerin parlamentoları arasındaki iş birliğinin artması ilişkileri daha da güçlendirmektedir. Ayrıca TÜRKPA’nın diğer uluslararası örgütlerle de iş birliği içinde olması, uluslararası seviyede Türk soylu devletlerin demokratik meşruiyetini parlamentoları vasıtasıyla göstermeleri bakımından önemlidir. TÜRKPA’nın girişimleri neticesinde genelde üye devletlerin özelde ise Azerbaycan-Türkiye’nin çok taraflı ilişkileri gelişmektedir.

SONUÇ

Türk halklarının oluşturmuş olduğu örgüt ve birlikler, üye devletler arasında iki taraflı ilişkileri desteklemenin yanı sıra çok yönlü iş birliğini geliştirip derinleştirmeyi amaçlamakta ve bu yönde faaliyetlerini çeşitli kurum ve kuruluşlarla gerçekleştirmektedir. Denilebilir ki, Türk halklarının uluslararası platformda birlik beraberlik içinde seslerini yükseltmeleri bakımından önemli bir araç sayılabilecek olan bu kuruluşlar aynı zamanda üye ülkelerin çeşitli alanlarda güçlenmelerine vesile olacak potansiyele sahiptir. Ayrıca ortak bir geçmişe sahip olmak, üye devletlerin ortak politika üretmelerinde ve teşkilatın stratejilerinin gelişmesi noktasında kolaylaştırıcı faktör olarak yorumlanabilir.

Çalışma neticesinde TDT’nin ülkeler arası siyasi, ekonomik, kültürel ilişkileri düzenleyip geliştirdiği görülmüştür. TDT ile yakın iş birliği içinde bulunan TÜRKSOY, TÜRKPA gibi teşkilatlar ülkeler arası ilişkilerin pozitif yönde tesisine yardımcı olmaktadır. Her bir teşkilat, kuruluş amacına uygun olarak, belli alanlarda ve ülkelerde faaliyetler göstermektedir. Bu teşkilatlar eliyle toplumların kültürel birlikteliği geliştirilmeye, birbirlerini daha çok tanımasını hususunda adımlar atılmaya ve dilde, eğitimde birlik sağlanmaya çalışılmaktadır.

Bu kurum ve kuruluşlar umumen Türk cumhuriyetlerinin, hususen Türkiye-Azerbaycan çok taraflı ilişkilerine ivme kazandıran dinamiklerdendir. Birtakım etkinliklerin Azerbaycan’da yapılması, ya da yapılan tüm etkinliklere Azerbaycan’dan bilim, sanat ve siyaset temsilcilerinin katılması ülke ilişkilerini geliştirirken yanında ortak değer ve zenginliklerin tanıtılmasına katkı sağlamaktadır. Şüphesiz ki, stratejik ve sembolik bir önemi bulunan ve işgal döneminde maruz kaldığı yıkımlarla anılan Şuşa’nın kazanımına yönelik kentsel çalışmalar ve 2023 yılında kültür başkenti seçilmesi Karabağ zaferine ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerine olumlu katkı yapmasının yanında benzer saldırı ve kırıma maruz kalmış/kalkmakta olan kentler için de bir ışık olmuştur.

Etik Beyan

“Azerbaycan Türkiye Çok Taraflı İlişkilerine Yön Veren Dinamikler: TDT- TÜRKSOY-TÜRKPA” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayının ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics-COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Financial Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

Abay, E. G. (2020). Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: Türkiye Karabağ'daki çözüm sürecinde yer almalıdır. Anadolu Ajansı. Erişim Tarihi: 18.08.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-turkiye-karabag-daki-cozum-surecinde-yer-almalidir/1996140>

Akoğlan Kozak, M. (2016). 2013 Türk kültür başkenti olmasının ardından Eskişehir. *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 419-428. doi:10.31795/baunsobed.645233

Akpınar, E. (2005). Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattı ve Türkiye jeopolitiğine etkileri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), ss. 229-248.

Aliyev Tayfur, N. (2022). *Kırgızistan, TÜRKPA 11. genel kurul toplantısına ev sahipliği yaptı*. Anadolu Ajansı. Erişim Tarihi: 29.04.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kirgizistan-turkpa-11-genel-kurul-toplantisina-ev-sahipligi-yapti/2621803>

Amirbek, A., Anuarbekuly, A. ve Makhanov, K. (2017). Türk dili konuşan ülkeler entegrasyonu: Tarihsel geçmişi ve kurumsallaşması. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 164-204.

Aslanlı, A. (2011). “Türkiye-Azerbaycan askeri ilişkileri-1.” *Khazar Üniversitesi*, Erişim Tarihi: 05.01.2023, <http://dspace.khazar.org/bitstream/20.500.12323/1455/1/Araz%20ASLANLI%20taraf%C4%B1ndan%20yaz%C4%B1ld%C4%B1.pdf>

Aslanlı, A. (2018). Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkileri. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 25(1), 15-27. doi:10.18657/yonveek.396170

Aydın, U. (2018). Türkiye – Azerbaycan ilişkilerinin son on yılı (2006-2016): Kardeşlikten stratejik işbirliğine uzanan yol. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 38–62. doi:10.33692/avrasyad.509957

Azerbaycan-Türkiye ilişkileri (t.y.). *Aliyevheritage*, Erişim Tarihi: 06.06.2024, <https://lib.aliyevheritage.org/tk/4610295.html>

Aziz şehir Şuşa kitabının tanıtım toplantısı yapıldı. (2023, Kasım). *TRT Haber*, <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/aziz-sehir-susa-kitabinin-tanitim-toplantisi-yapildi-812747.html>

De Boer, G. ve Weisglas, F. (2007). Parliamentary diplomacy. *The Hague Journal of Diplomacy*, 2, 93–99. doi:10.1163/187119007x180494

Durdular, E. (2017). Parliamentary Assembly of Turkic-Speaking Countries TurkPA: Beyond parliamentary diplomacy. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 22(1), 115–142.

Erkiner, H. H., ve Eray, İ. (2022). Uluslararası hukuk bakımından bir uluslararası örgüt olarak Türk Devletleri Teşkilatı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 217–250. doi:10.17752/guvenlikstrjtj.1112918

Gök, A. (2022). Türk Devletleri Teşkilatı ve Dağlık Karabağ Zaferinin yarattığı fırsatlar. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 109–145. doi:10.17752/guvenlikstrjtj.1093710

Kaplan, E., Yener, D., Işık, E., & Usul, A. S. (2020). *Erdoğan: Türkiye Azerbaycan'a yönelik her türlü saldırının karşısında yer almakta tereddüt göstermeyecektir*. Anadolu Ajansı. Erişim Tarihi: 18.08.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/erdogan-turkiye-azerbaycana-yonelik-her-turlu-saldirinin-karsisinda-yer-almakta-tereddut-gostermeyecektir/1910411>

Ketenci, A. (2022). *3 soruda Zengezur Koridoru'nun önemi*. Anadolu Ajansı. Erişim Tarihi: 18.08.2024, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/3-soruda-zengezur-koridorunun-onemi/2767969>

Gümüş, İ. (2018). *Türksoy ve Türk dünyası halk edebiyatı*. TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildiri, Erişim adresi: <https://tesam.org.tr/wp-content/uploads/2019/01/I%CC%87BRAHI%CC%87M-GU%CC%88MU%CC%88S%CC%A7.pdf>

Kinne, B. J. (2013). Network dynamics and the evolution of international cooperation. *American Political Science Review*, 107(4), 766–785. doi:10.1017/s0003055413000440

Mikail, E. H. (2011). *Türkiye Azerbaycan İlişkileri*. Erişim Tarihi: 03.04.2023, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/M%C4%B0KA%C4%B0L-Elnur-Hasan-T%C3%9CRK%C4%B0YE-AZERBAYCAN-%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0.pdf>

Mon, Y. Y., Lim, S., & Kakinaka, M. (2019). Multiplex relations between states: Coevolution of trade agreements and political alliances. *Sustainability*, 11(14), 1–24. doi:10.3390/su11143911

Oğan, S. (2008). *Türk Dünyası Parlamenter Asamblesi İstanbul toplantısı*. TÜRKSAM, Erişim Tarihi: 10.04.2023, <https://www.turksam.org/detay-turk-dunyasi-parlamenter-asamblesi-istanbul-toplantisi>

Özpay, Akbulut, G. (2018). Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ve Türkiye açısından jeopolitik önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (37), ss. 103-111.

Özsoy, B. (2023a). 1918'den 2023'e Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin askeri boyutu. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 19(46), 585–605. doi:10.17752/guvenlikstrjtj.1354438

Özsoy, B. (2023b). ‘Türk Dünyası’ söylemi içinde Türk Devletleri Teşkilatı’nın rolü ve önemi. *Anasay*, 0(25), 40–55. doi:10.33404/anasay.1324953

Paşa, E. (2021). Karabağ sorunu: Tarihi gerçekler, jeopolitik çıkarlar ve çözüm süreci. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 192–215. doi:10.46849/guiibd.873368

Purtaş, F. (2013). *Türk Cumhuriyetlerinin kültürel entegrasyonu ve Türksöy*. TASAM. Erişim Tarihi: 15.04.2023, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/25720/turk_cumhuriyetlerinin_kulturel_entegrasyonu_ve_turksöy

Rehimov, R. (2023). *Aliyev, 2. Karabağ Savaşı’nda işgalden kurtarılan Talaş’ta nevrüz ateşini yaktı*. Anadolu Ajansı. Erişim Tarihi: 23.04.2023, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/aliyev-2-karabag-savasinda-ısgalden-kurtarılan-talıda-nevrüz-atesini-yaktı/2849391>

Sipahi, E. B. ve Özsoy, B. (2018, Ekim). *Türk dünyasında diaspora faaliyetleri bağlamında Türk Keneşi ve Türksöy üzerine bir değerlendirme*. Uluslararası Avrasya Göç Sempozyumunda sunulan bildiri, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi, Türkistan. Erişim adresi: https://www.academia.edu/104773215/T%C3%BCrk_D%C3%BCnyas%C4%B1nda_Diaspora_Faaliyetleri_Ba%C4%9Flam%C4%B1nda_T%C3%BCrk_Kene%C5%9Fi_Ve_T%C3%BCrk_söy_%C3%9Czerine_Bir_De%C4%9Ferlendirme

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Füzuli Uluslararası Havalimanı, cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in katıldığı törenle açıldı*. Erişim Tarihi: 06.18.2023, <https://web.shgm.gov.tr/tr/haberler/6683-fuzuli-uluslararası-havalimanı-cumhurbaşkanımız-recep-tayyip-erdogan-ve-azerbaycan-cumhurbaşkanı-ilham-aliyevin-katıldığı-törenle-acıldı>

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2021). *Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında müttefiklik ilişkileri hakkında Şuşa Beyannamesi*. Erişim Tarihi: 22.06.2023, <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azərbaycan-SusaBeyannamesi.pdf>

Terzioğlu, S. S. (2013). Uluslararası hukuk açısından Türk dili konuşan ülkeler işbirliği Konseyi. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 9(36), 45–72.

The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan. (2020). World of diplomacy. *The Journal of The Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Azerbaijan*. Erişim tarihi: 22.06.2023, https://mfa.gov.az/files/Diplomatiya%20Alemi%2056_Turkic_Council.pdf

Timur, M. N., Çevik, S. ve Kıyık Kıcı, G. (2014). Etkinlik turizmi: Kültür başkenti etkinliklerinin başarı unsurları üzerine bir değerlendirme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2/1), 56–83. doi:10.16992/asos.155

Türk Devletleri Teşkilatı. (2009). *Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyinin kurulmasına dair Nahçıvan anlaşması*. Erişim Tarihi: 24.06.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/Nahcivan_Anlasmasi_Turkce_20140417_193951.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2011). *Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi 1. zirve bildirisi*. Erişim Tarihi: 26.06.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/1-zirve-bildirisi-8-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2012). *Türk Konseyi ikinci zirvesi bildirisi*. Erişim tarihi: 28.06.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/2-zirve-bildirisi-9-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2013). *Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi 3. zirve bildirisi*. Erişim Tarihi: 29.06.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/3-zirve-bildirisi-10-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2014a). *Information note on the cooperation council of the Turkic Speaking States (Turkic Council)*. Erişim Tarihi: 28.06.2023, https://turkicstates.org/assets/dokuman/INFORMATION_NOTE.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2014b). *Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi dördüncü zirvesi*. Erişim Tarihi: 30.06.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/4-zirve-bidirisi-11-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2015). *Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi beşinci zirve bildirisi*. Erişim Tarihi: 02.07.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/fifth-zirve-bildirisi-12-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2018). *Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi'nin altıncı zirve toplantısı*. Erişim Tarihi: 02.07.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/6-zirve-bildirisi-13-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2019). *Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi yedinci zirve bildirisi*. Erişim Tarihi: 04.07.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/7-zirve-bildirisi-14-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2020). *Türk dili konuşan ülkeler işbirliği konseyi olağanüstü zirvesi Bakü bildirisi*. Erişim Tarihi: 05.07.2023 https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/olaganustu-zirve-baku-bildirisi-2020-17-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2021). *Türk Devletleri Teşkilatı sekizinci zirve bildirisi*. Erişim Tarihi: 06.07.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/8-zirve-bildirisi-15-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı dokuzuncu zirvesi Semerkant bildirisi*. Erişim Tarihi: 07.07.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/9-zirve-bildirisi-16-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2023a). *Türk Devletleri Teşkilatı olağanüstü zirvesi Ankara bildirisi*. Erişim Tarihi: 07.07.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/2-olaganustu-zirve-ankara-bidirisi-2023-20-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (2023b). *Türk Devletleri Teşkilatı 10. zirve bildirisi*. Erişim Tarihi: 07.07.2023, https://www.turkicstates.org/assets/pdf/temel_belgeler/10-zirve-bildirisi-2023-21-tr.pdf

Türk Devletleri Teşkilatı. (t.y.). *Zirveler*. Erişim Tarihi: 07.03.2023, <https://www.turkicstates.org/tr/zirveler>

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1992a). *Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında işbirliği ve dayanışma anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu ilişkin kanun tasarısı ve dışişleri komisyonu raporu (1/491)*. Erişim Tarihi: 05.02.2023, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c035/tbmm19035097ss0300.pdf>

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1992b). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Hükümeti arasında askerî eğitim işbirliği anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı ve millî savunma ve dışişleri komisyonları raporları (1/481)*. Erişim Tarihi: 01.02.2023, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d19/c034/tbmm19034092ss0297.pdf>

Türkiye Büyük Millet Meclisi. (t.y.). *Hakkında*. Erişim Tarihi: 04.02.2023, <https://www.tbmm.gov.tr/turkpa-anasayfa>

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (Türksoy) arasında evsahibi ülke anlaşması (2011, 27 Ağustos). *Resmî Gazete* (Sayı: 28038). Erişim Tarihi: 12.11.2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/08/20110827-2.htm>

Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti arasında dostluk, iş birliği ve iyi komşuluk anlaşmasının onaylanmasının uygun bulunduğu kanun (1993, 11 Mart). *Resmî Gazete* (Sayı: 21531). Erişim Tarihi: 08.08.2023, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc076/kanuntbmmc076/kanuntbmmc07603889.pdf

Türkiye-Azerbaycan hükümetlerarası karma ekonomik komisyonu dördüncü dönem toplantısı protokolü (2007, 11 Ekim). *Resmî Gazete* (Sayı: 26670). Erişim Tarihi: 07.08.2023, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071011-3.htm>

TÜRKPA. (2008). *Türk dili konuşan ülkeler parlamenter asamblesi İstanbul anlaşması*. Erişim Tarihi: 02.03.2024, <https://turkpa.org/agreement/1>

TÜRKPA. (2010). *Headquarters agreement between the government of the republic of Azerbaijan and the secretariat of the parliamentary assembly of Turkic speaking countries (TURKPA secretariat)*. Erişim Tarihi: 11.02.2024, <https://turkpa.org/agreement/2>

TÜRKPA. (2011). *Türk dili konuşan parlamenter asamblesi ikinci genel kurulu Astana bildirgesi*. Erişim Tarihi: 15.03.2024, <https://turkpa.org/files/plen%2002%20tr.pdf>

TÜRKPA. (2012). *Türk dili konuşan parlamenter asamblesi üçüncü genel kurulu Bişkek Bildirgesi*. Erişim Tarihi: 22.03.2024, <https://turkpa.org/files/plen%2003%20tr.pdf>

TÜRKPA. (2022). *Türk dili konuşan parlamenter asamblesi Çolpan-Ata bildirgesi*. Erişim Tarihi: 25.03.2024, <https://turkpa.org/files/plen%2011%20tr.pdf>

TÜRKPA. (2023). *Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanlığı ve milletvekili genel seçimleri*. Erişim Tarihi: 26.03.2024, <https://turkpa.org/tr/observation/217-presidential-election-and-parliamentary-general-elections-in-the-republic-of-turkiye>

TÜRKPA. (2024a). *TÜRKPA on üçüncü genel kurulu Bakü'de gerçekleştirildi*. Erişim Tarihi: 7.07.2024, <https://turkpa.org/news/1654-thirteenth-plenary-session-of-turkpa-was-held-in-baku>

TÜRKPA. (2024b). *Türk Devletleri Parlament Assambleyasının seçki müşahidə missiyası növbədənənar prezident seçkiləri, Azərbaycan Respublikası*. Erişim Tarihi: 02.04.2024, <https://turkpa.org/files/statement%202024%20az%20pre%20az.pdf>

TÜRKPA. (t.y.). *Hakkında*. Erişim Tarihi: 05.04.2024, <https://turkpa.org/tr/about>

TÜRKSOY. (2018). *TÜRKSOY ile ISESCO arasında işbirliği protokolü imzalandı*. Erişim Tarihi: 08.04.2024, <https://www.turksoy.org/haberler/2018-10-11-turksoy-ile-isesco-arasinda-ibirligi-protokolu-imzalandi>

TÜRKSOY. (2019). *TÜRKSOY sanat toplulukları*. Erişim Tarihi: 08.04.2024, <https://www.turksoy.org/haberler/2019-01-22-turksoy-sanat-topluluklari>

TÜRKSOY. (2023a). *Azerbaycan'da gerçekleştirilen Türksoy daimi konseyi kıdemli memurlar 2. toplantısı sona erdi*. Erişim Tarihi: 15.04.2024, <https://www.turksoy.org/haberler/azerbaycanda-gerceklestirilen-turksoy-daimi-konseyi-kidemli-memurlar-2-toplantisi-sona-erdi>

TÜRKSOY. (2023b). *Türk dünyası kültür başkentleri birliği Şuşa'da kuruldu*. Erişim Tarihi: 22.04.2023, <https://www.turksoy.org/haberler/turk-dunyasi-kultur-baskentleri-birligi-susada-kuruldu>

TÜRKSOY. (2023c). *1. Türk dünyası öğrenci tiyatro festivalinin ardından*. Erişim Tarihi: 14.04.2024, <https://www.turksoy.org/haberler/1-turk-dunyasi-ogrenci-tiyatro-festivalinin-ardindan>

TÜRKSOY. (2023d). *TÜRKSOY yazarlar birliği kuruldu*. Erişim Tarihi:17.04.2024, <https://www.turksoy.org/haberler/turksoy-yazarlar-birligi-kuruldu>

TÜRKSOY. (t.y.a). *TURKSOY introduces the joy of nevrüz to the US*. Erişim Tarihi: 23.04.2023, <https://www.turksoy.org/en-US/news/2011-03-30-turksoy-introduces-the-joy-of-nevrüz-to-the-us>

TÜRKSOY. (t.y.b). *TÜRKSOY hakkında*. Erişim Tarihi: 25.04.2024, <https://www.turksoy.org/turksoy-hakkında>

Türksoy'un kuruluşu ve faaliyet ilkeleri hakkında anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun (1994, 22 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 21860). Erişim Tarihi: 01.03.2024, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc077/kanuntbmmc077/kanuntbmmc07703973.pdf

UNESCO. (t.y.). Nowruz: The rebirth of nature. *Silkroad Programme*. Erişim Tarihi: 03.03.2024, <https://en.unesco.org/silkroad/content/nowruz-rebirth-nature>

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (1996). *Relations with the joint administration of the Turkic culture and arts (Türksoy), And Draft Agreement Between That Organization And Unesco*. Erişim Tarihi: 04.04.2024, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000103511>

United Nations. (t.y.). *What is Nowruz and why do we celebrate it?*. Erişim Tarihi: 25.05.2024, <https://www.un.org/en/observances/international-nowruz-day>

Veliev, C. (2022). *Türkiye-Azerbaycan diplomatik ilişkilerinin 30 yılının özeti*. Kriter Dergi, Erişim Tarihi: 07.05.2023, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-azerbaycan-diplomatik-iliskilerinin-30-yilinin-ozeti>

Yılmaz, R., ve Sayın, F. M. (2013). Azerbaycan dış politikasını belirleyen öğeler ve denge politikasına yansımaları. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), ss. 23–42.

Yılmaz, S. (2020). *Şuşa'ya neden Karabağ'ın kalbi deniliyor?*. Akademik Araştırma Enstitüsü. Erişim Tarihi: 28.05.2024, <https://akademikarastirma.org/susaya-neden-karabagin-kalbi-deniliyor/>